

AMİSOS / AMISOS

Cilt/ Volume 11, Sayı/ Issue 20 (Haziran/ June 2026), ss./ pp. 59-68
ISSN: 2587-2222 / e-ISSN: 2587-2230
DOI: 10.48122/amisos.1939327

Özgün Makale/ Original Article

Geliş Tarihi/ Received: 28. 04. 2026
Kabul Tarihi/ Accepted: 30. 06. 2026

HİTİT TIBBİ METİNLERİ VE DÜZENİN ÜRETİMİ: ANTİK ANADOLU'DA HASTALIK, RİTÜEL VE BİLGİ

HITTITE MEDICAL TEXTS AND THE PRODUCTION OF ORDER: DISEASE, RITUAL, AND KNOWLEDGE IN ANCIENT ANATOLIA

Salih Fehmi KATIRCIOĞLU*

Öz

Bu çalışma, Hitit tıbbi metinlerini yalnızca antik bir tedavi repertuarı olarak değil, hastalık, ritüel ve bilgi arasındaki ilişkinin kurucu unsurlarından biri olarak ele almaktadır. Hitit dünyasında hastalık çoğu zaman yalnızca biyolojik bir bozulma olarak değil, kozmik ve toplumsal düzenin ihlali olarak kavranmıştır. Bu nedenle tedavi pratikleri yalnızca bedensel iyileşmeyi hedeflemez; aynı zamanda bozulan düzenin yeniden kurulmasına yönelik sembolik ve ritüel müdahaleler içerir. CTH 390–470 korpusunda yer alan terapötik metinler, hastalığın bir tür ilişkisel kırılma olarak düşünüldüğünü ve tedavinin bu kırılmayı onarmaya yönelik performatif bir süreç olarak kurgulandığını göstermektedir. Makale, Hitit terapötik metinlerini Foucault'nun bilgi–iktidar ilişkisi, Turner'ın ritüel kuramı ve Assmann'ın kültürel hafıza yaklaşımı çerçevesinde değerlendirmektedir. Bu teorik perspektifler, Hitit tıbbının yalnızca pratik bir tedavi sistemi değil, aynı zamanda toplumsal düzeni yeniden üreten bir epistemolojik yapı olduğunu ortaya koymaktadır. Ritüel uzmanlarının sahip olduğu terapötik bilgi, yalnızca teknik bir beceri değil, aynı zamanda sembolik otorite üretim mekanizmasıdır. Bu nedenle Hitit tıbbi beden, toplum ve kozmik düzen arasındaki ilişkilerin yeniden kurulduğu bir anlam üretim alanı olarak değerlendirilebilir. Çalışma ayrıca Hitit tıbbını Mezopotamya ve Mısır gelenekleriyle karşılaştırarak antik Yakın Doğu'da tıp bilgisinin dolaşımını ve kültürler arası etkileşimi tartışmaktadır. Bu karşılaştırma, Hitit tıbbının ritüel yoğunluğu ile farmakolojik uygulamalar arasında dengeli bir yapı sergilediğini göstermektedir. Sonuç olarak Hitit tıbbi

* Sorumlu Yazar/Responsible Author: Prof. Dr., Ankara Eğitim ve Araştırma Hastanesi, Ankara/Türkiye. E-posta: hititbilim@gmail.com ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0008-2897-6570>

metinleri yalnızca sağlık uygulamalarını değil, antik dünyada düzen, bilgi ve iktidar ilişkilerinin nasıl kurulduğunu anlamak açısından temel bir kaynak niteliği taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hitit tıbbı, ritüel, bilgi-iktidar, kültürel hafıza, antik Yakın Doğu, CTH 390–470.

Abstract

This study examines Hittite medical texts not merely as an ancient repertoire of therapeutic practices but as a foundational framework linking disease, ritual, and knowledge production. In the Hittite world, illness was often understood not solely as a biological dysfunction but as a disruption of cosmic and social order. Consequently, therapeutic practices aimed not only at physical recovery but also at restoring the disrupted order through symbolic and ritual interventions. The therapeutic corpus CTH 390–470 demonstrates that illness was conceptualized as a relational rupture, while healing was structured as a performative process designed to repair this rupture. The article analyzes Hittite therapeutic texts through the theoretical perspectives of Michel Foucault's knowledge–power framework, Victor Turner's theory of ritual, and Jan Assmann's concept of cultural memory. These perspectives reveal that Hittite medicine functioned not only as a practical healing system but also as an epistemological structure reproducing social order. Therapeutic knowledge controlled by ritual specialists constituted not only technical expertise but also symbolic authority. Hittite medicine can therefore be understood as a domain where body, society, and cosmic order were simultaneously reconstructed through meaningful practices. The study also compares Hittite medicine with Mesopotamian and Egyptian traditions in order to evaluate knowledge transmission and intercultural interaction in the ancient Near East. This comparison demonstrates that Hittite medicine represents a balanced structure between ritual intensity and pharmacological practice. Ultimately, Hittite medical texts provide crucial evidence for understanding the relationships between order, knowledge, and power in antiquity.

Keywords: Hittite medicine, ritual, knowledge-power, cultural memory, ancient Near East, CTH 390–470.

1. Giriş

Hitit tıbbi metinleri incelendiğinde Eskiçağ'da Anadolu'da sağlık ve hastalık anlayışının son derece karmaşık bir düşünsel yapı içinde şekillendiği görülmektedir. Hitit dünyasında hastalık yalnızca insan bedeninde ortaya çıkan fizyolojik bir rahatsızlık değildir; çoğu zaman insan ile tanrılar arasındaki ilişkinin bozulmasının bir sonucu olarak anlaşılmıştır. Bu nedenle Hitit tıbbı yalnızca pratik tedavi yöntemlerinden oluşan bir sistem değil, dini ritüeller, büyüsel uygulamalar ve deneyime dayalı tedavi tekniklerinin birleşiminden oluşan bütüncül bir sağlık anlayışını temsil etmektedir. Eski Yakın Doğu'nun genel düşünce sistemi içinde sağlık kavramı doğa, tanrılar ve insan arasındaki kozmik düzenle yakından ilişkilidir. Hitit toplumunda evren tanrılar tarafından kurulmuş bir düzen içinde varlığını sürdürür ve insanlar bu düzenin korunmasından sorumludur. Bu dengenin bozulması kuraklık, kıtlık veya hastalık gibi felaketlere yol açabilir; bu nedenle hastalık çoğu zaman yalnızca bireysel bir rahatsızlık değil, kozmik düzenin bozulmasının işareti olarak yorumlanmıştır.¹

Hitit tıbbı, antik Yakın Doğu'da hastalık ve tedavi kavramlarının yalnız biyolojik bir çerçevede anlaşılmadığını, aksine ritüel, toplumsal düzen ve kozmik denge bağlamında ele alındığını gösteren en önemli örneklerden biridir. Bu bağlamda CTH 390–470 arasında yer alan metinler, Hitit dünyasında hastalık ve şifa pratiğinin nasıl kavrandığını anlamak için temel bir metin grubunu oluşturur. Bu metinler, modern anlamda sistematik bir tıp literatürü değildir; aksine hastalıkla ilişkili bozulmaları çözmeye yönelik ritüel-terapötik uygulamaların yazılı protokollerinden oluşur. Bu nedenle Hitit tıbbını anlamak için modern klinik kategorilerden ziyade ritüel epistemoloji, ilişkisel ontoloji ve uygulama kavramlarına başvurmak gerekir.²

¹ Beckman 1999, 15 vd.

² Assmann 2001, 45 vd.

Eski Yakın Doğu toplumlarında hastalık çoğu zaman yalnız fizyolojik bir arıza olarak görülmez. Mezopotamya, Anadolu ve Levant'ta hastalık tanrısal hoşnutsuzluk, büyüsel müdahale, toplumsal ihlal veya ritüel kirlilik gibi kategorilerle açıklanır. Hitit metinleri bu düşünce yapısının Anadolu'daki özgün biçimini yansıtır. CTH 390–470 metinlerinde hastalık çoğu zaman bir bozulma olarak tanımlanır ve tedavi bu bozulmanın ortadan kaldırılması olarak kurgulanır. Bu yaklaşım Hitit tıbbının yalnız bedensel değil, aynı zamanda sosyal ve kozmik bir süreç olduğunu gösterir. Hastalık burada yalnız bireyin bedenine ait bir durum değil, ilişkiler ağında meydana gelen bir kırılmadır; bu nedenle tedavi yalnız biyolojik bir müdahale değil, kozmik ve toplumsal düzenin yeniden kurulmasına yönelik bir eylemdir.³

CTH sistemi, Hitit metinlerini konularına göre sınıflandıran katalog yapısıdır ve Emmanuel Laroche tarafından oluşturulan bu katalog Hititoloji çalışmalarında standart referans çerçevesi haline gelmiştir.⁴ Bu sistemde CTH 390–470 aralığı ritüel literatürünün önemli bir bölümünü oluşturur; ancak söz konusu metinler yalnız ritüel değil, aynı zamanda terapötik ve kısmen farmakolojik bilgi içerir. Bu nedenle bu aralık modern anlamda dar bir tıp korpusundan ziyade ritüel-terapötik bir bilgi alanı olarak değerlendirilmelidir. Bu durum Hitit tıbbını yalnız teknik bir uygulama alanı değil, aynı zamanda bir düşünce sistemi olarak incelemeyi gerekli kılar.

CTH 390–470 korpusu incelendiğinde metinlerin büyük kısmının saray ve tapınak çevresinde üretildiği anlaşılar. Bu durum Hitit tıbbının kurumsal bağlamını anlamak açısından önemlidir. Hitit şifa ritüelleri yalnız bireysel sağlıkla ilgili değildir; çoğu zaman kral, kraliçe ve saray çevresi için uygulanır. Bu nedenle hastalık yalnız bireysel bir sorun değil, siyasal düzen için bir tehdit olarak algılanır. Özellikle kralın hastalığı devletin bütünlüğünü tehlikeye sokan bir durum olarak görülür ve bu nedenle uygulanan ritüeller geniş katılımlı ve uzun süreli olabilir. Bu bağlamda Hitit tıbbı siyasal ideolojiyle yakından bağlantılıdır ve şifa ritüelleri aynı zamanda meşruiyet üretme araçları olarak işlev görür.

CTH 390–470 arasında yer alan metinlerin uygulamalı yapısı özellikle dikkat çekicidir. Bu metinler yalnız okunmak için değil, uygulanmak için yazılmıştır. Ritüel uzmanı metni izleyerek belirli bir sırayla hareket eder; hangi maddeleri kullanacağı, hangi sözleri söyleyeceği ve hangi sırayı izleyeceği açık biçimde belirtilir. Bu nedenle metinler anlatıdan çok uygulama kılavuzu niteliği taşır. Bu özellik Hitit tıbbında bilginin teorik açıklamalardan ziyade pratik uygulama üzerinden üretildiğini gösterir. Bilgi burada açıklayıcı değil, işlevseldir; ritüelin doğru uygulanması bilginin doğruluğunu belirler.⁵

2. Hitit Tıp Metinleri

Hitit tıbbi metinleri, antik Anadolu'da hastalık ve tedavi anlayışını anlamak açısından en önemli yazılı kaynak gruplarından birini oluşturur. Boğazköy (Hattuşa) arşivlerinde bulunan bu metinler, Hitit dünyasında hastalığın yalnızca fizyolojik bir durum olarak değil, çoğu zaman kozmik ve toplumsal düzenin bozulmasıyla ilişkili bir olgu olarak kavrandığını göstermektedir. Bu nedenle Hitit tıbbı yalnızca pratik tedavi tekniklerinden oluşan bir sistem değil; ritüel uygulamalar, büyüsel pratikler ve deneyime dayalı yöntemlerin birlikte işlediği bütüncül bir düşünce yapısını temsil eder.

Hitit tıbbi metinleri içerik bakımından büyük ölçüde ritüel-terapötik karakter taşır. Bu metinlerde hastalık çoğu zaman kirlenme, tanrıların gazabı⁶ ya da doğaüstü müdahale sonucu

³ Hoffner 1988, 10-42; Bottéro 2001, 189.

⁴ Laroche 1971.

⁵ Bryce 2005, 301 vd.

⁶ Gerçek-Gerçek 2024, 118-119.

ortaya çıkan bir bozulma olarak açıklanır.⁷ Bu nedenle tedavi süreci yalnızca bedensel iyileşmeyi değil, bozulmuş olan düzenin yeniden kurulmasını hedefler. Arınma ritüelleri bu sistemin merkezinde yer alır; suyla yıkanma, ateşle arındırma ve hastalığın sembolik olarak başka bir nesneye aktarılması gibi uygulamalar sıkça görülür. Bu pratikler hastalığın bağımsız bir varlık gibi algılandığını ve bedenden uzaklaştırılması gereken bir unsur olarak düşünüldüğünü ortaya koyar.⁸

Bununla birlikte Hitit tıbbi metinleri yalnızca ritüel talimatlardan ibaret değildir. Metinlerde bitkisel ilaçlar, merhemler ve çeşitli karışımların hazırlanmasına dair ayrıntılı tarifler de yer almaktadır. Bitkilerin ezilmesi, kaynatılması ve belirli maddelerle karıştırılması gibi işlemler dikkatle kaydedilmiş olup bu durum Hititlerin gözleme dayalı pratik bilgiye sahip olduğunu⁹ göstermektedir. Aynı şekilde merhem sürme, ilaç içirme ve diyet uygulamaları gibi mekanik tedavi yöntemleri de terapötik repertuarın önemli parçalarıdır.

Hitit metinlerinde hastalık belirtilerinin ayrıntılı biçimde tanımlanması¹⁰ dikkat çekicidir. Ateş, öksürük, ağrı ve iştahsızlık gibi semptomların açık biçimde ifade edilmesi, dikkatli bir gözlem geleneğinin varlığına işaret eder. Bununla birlikte bu gözlemler çoğu zaman dini ve ritüel açıklamalarla birlikte yorumlanmıştır. Bu durum Hitit tıbbının empirik gözlem ile sembolik düşüncüyü bir arada barındıran karmaşık bir epistemolojik yapı olduğunu göstermektedir.

Hitit tıbbi metnlerinin önemli bir özelliği de kültürler arası etkileşimdir. Arşivlerde bulunan Akadca metinler Mezopotamya ile yoğun bir bilgi alışverişine işaret eder. Mezopotamya'daki asû (hekim) ve āšipu (büyü uzmanı) ayırımına benzer bir iş bölümünün Hitit toplumunda da bulunmuş olması muhtemeldir. Bununla birlikte Hititler bu bilgiyi doğrudan kopyalamamış, Anadolu gelenekleriyle birleştirerek özgün bir tıbbi sistem geliştirmiştir.¹¹

Hitit tıbbi metinleri yalnızca tedavi uygulamalarının kaydı değil, antik Anadolu'nun düşünce dünyasını anlamak açısından temel kaynaklardır. Bu metinler hastalık, beden ve düzen arasındaki ilişkinin nasıl kavramsallaştırıldığını gösteren kapsamlı bir düşünsel sistemi yansıtır. Bu nedenle Hitit tıbbi yalnızca bir sağlık sistemi değil, aynı zamanda anlam ve düzen üretimiyle ilişkili bir bilgi sistemi olarak değerlendirilmelidir.

Hitit tıbbi metinlerinde tedavi süreci yalnızca bedensel iyileşmeyi değil, aynı zamanda bozulmuş olan düzenin yeniden kurulmasını amaçlamaktadır. Tanrılara sunulan kurbanlar, arınma ritüelleri ve büyüsel uygulamalar tedavi sürecinin ayrılmaz parçalarıdır. Arınma ritüelleri Hitit terapötik sisteminin merkezinde yer alır. Bu ritüeller insanın üzerinde bulunan kirlenmenin ortadan kaldırılmasını hedefler; kirlenme bazen fiziksel hastalık olarak yorumlanırken bazen de tanrıların gazabının sonucu olarak görülür. Su ile yapılan arınma uygulamaları bu bağlamda en yaygın örneklerdir. Su hem fiziksel hem sembolik temizlenmenin aracı olarak kabul edilmiştir. Kişinin ritüel hareketler eşliğinde yıkanması yalnızca bedensel değil aynı zamanda ruhsal ve kozmik arınmayı temsil eder.

Ateş, Hitit ritüellerinde önemli bir arındırıcı unsur olarak karşımıza çıkar. Ateşin dönüştürücü gücünün kötü ruhları ve zararlı etkileri ortadan kaldırdığı düşünülmüştür. Bu nedenle bazı ritüellerde nesneler ateşten geçirilir veya ateş aracılığıyla sembolik arınma gerçekleştirilir. Bu uygulamalar hastalığın bağımsız bir varlık gibi kavrandığını göstermektedir. Bazı metinlerde hastalığa doğrudan hitap edilmesi, onun somut bir güç olarak düşünüldüğünü

⁷ Murat-Katircioğlu 2008, 54.

⁸ Collins 2002, 224.

⁹ Katircioğlu-Aydın-Tiro 2025, 492.

¹⁰ Burde 1974, 51.

¹¹ Haas 1994, 405 vd.

ortaya koyar. Bununla bağlantılı olarak hastalığın başka bir nesneye aktarılması ritüellerde önemli bir yer tutar. Hastalık sembolik olarak bir hayvana, figüre veya nesneye aktarılır ve ardından yok edilir ya da uzaklaştırılır. Bu uygulama hastalığın bedenden ayrılması düşüncesini temsil eder ve Mezopotamya ritüelleriyle paralellik göstermektedir.

Bununla birlikte Hitit tıbbı yalnızca ritüel uygulamalardan oluşmaz. Metinlerde bitkisel ilaçlar ve farmakolojik karışımların yaygın biçimde kullanıldığı görülmektedir. Bitkiler, hayvansal ürünler ve mineral maddeler tedavi amacıyla kullanılmıştır.¹² Bitkilerin ezilmesi, kaynatılması, öğütülmesi veya karıştırılması gibi işlemler ayrıntılı biçimde tarif edilmektedir. Bu durum Hititlerin doğayı gözlemleyerek pratik tedavi yöntemleri geliştirdiğini göstermektedir. Belirli bitkilerin düzenli olarak kullanılması bu bilgilerin deneyim yoluyla öğrenilmiş olabileceğini düşündürmektedir. Bu nedenle Hitit tıbbında belirli bir görgül bilgi düzeyinden söz etmek mümkündür.¹³

Hitit terapötik metinlerinde hayvansal ürünlerin de tedavi karışımlarında yer aldığı görülmektedir. Süt, yağ ve bal gibi maddeler merhem veya taşıyıcı olarak kullanılmış olabilir. Ayrıca bazı metinlerde merhem sürme, ilaç içirme veya belirli diyetlerin uygulanması gibi mekanik tedavi yöntemleri de yer almaktadır. Bu tür uygulamalar hastalığın fiziksel yönünü tedavi etmeyi amaçlasa da çoğu zaman ritüel unsurlarla birlikte gerçekleştirilmiştir. Tedavi sırasında duaların okunması veya tanrılara yakarıшта bulunulması bu bütüncül yaklaşımın bir parçasıdır.

Hitit metinlerinde hastalık belirtilerinin ayrıntılı biçimde anlatılması dikkat çekicidir. Ateş, öksürük, ağrı ve iştahsızlık gibi belirtiler açık biçimde ifade edilir. Bu durum Hititlerin hastalık belirtilerini dikkatle gözlemlediğini göstermektedir. Ancak bu gözlemler çoğu zaman dini ve ritüel açıklamalarla birlikte yorumlanmıştır. Modern tıpta hastalıklar biyolojik süreçlerle açıklanırken Hitit düşüncesinde hastalıkların nedenleri çoğu zaman tanrılar veya doğaüstü güçlerle ilişkilendirilmiştir.

Hitit tıbbının önemli özelliklerinden biri kültürler arası etkileşimdir. Hitit arşivlerinde bulunan Akadca metinler Mezopotamya ile güçlü bir bilgi alışverişini göstermektedir. Mezopotamya'da asû olarak bilinen hekimler pratik tedaviyi uygularken āšipu olarak bilinen büyü uzmanları ritüelleri yürütmekteydi. Hitit toplumunda da benzer bir iş bölümünün bulunduğu düşünülmektedir. Bununla birlikte Hititler Mezopotamya bilgisini doğrudan kopyalamamış, Anadolu gelenekleriyle birleştirerek özgün bir tıbbi sistem geliştirmiştir.

Hitit terapötik metinlerinin performatif yapısı özellikle dikkat çekicidir. Ritüellerde kullanılan sözler, hareketler ve nesneler yalnızca sembolik değil aynı zamanda işlevseldir. Ritüel sırasında gerçekleştirilen eylemler yalnızca temsil edici değil, dönüştürücü olarak görülmüştür. Bu nedenle Hitit tıbbında söz, nesne ve beden arasındaki ilişki modern tıptan oldukça farklı bir epistemolojik yapı ortaya koymaktadır.

Hitit metinlerinde tedavinin zamansal örgütlenmesi de dikkat çekicidir. Bazı terapötik metinlerde tedavinin belirli günlerde veya aralıklarla tekrarlanması gerektiği belirtilmektedir. Bu durum Hititlerin tedaviyi süreklilik gerektiren bir süreç olarak düşündüğünü göstermektedir. Aynı şekilde ritüellerin belirli mekânlarda gerçekleştirilmesi gerektiğinin vurgulanması tedavi sürecinin mekânsal boyutunu ortaya koymaktadır.¹⁴

Hitit tıbbının toplumsal boyutu da önemlidir. Ritüeller çoğu zaman yalnızca bireyi değil, ailesini ve daha geniş toplumsal çevreyi kapsayabilmektedir. Özellikle salgın hastalıklar söz

¹² Aydın-Katircioğlu 2023, 249.

¹³ Collins 2007, 73 vd.

¹⁴ Collins 2002, 226.

konusu olduğunda gerçekleştirilen ritüeller kolektif müdahale biçimi olarak ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda Hitit tıbbı toplumun kriz yönetim mekanizmalarının önemli bir parçasıdır.

Psikotarihsel açıdan bakıldığında Hitit ritüelleri bireysel ve kolektif kaygıyı düzenleyen mekanizmalar olarak değerlendirilebilir. Ritüeller hastalığı anlamlandırmakta, nedenlerini açıklamakta ve çözüm yollarını sembolik bir düzen içinde sunmaktadır. Bu süreç hastaya ve topluma bilişsel bir çerçeve sağlayarak kaygıyı azaltıcı bir etki yaratmaktadır. Hastalığın nesneye aktarılması veya ateşten geçirilmesi gibi uygulamalar krizin somutlaştırılmasını ve yönetilebilir hale getirilmesini sağlamaktadır.¹⁵

Kuramsal açıdan değerlendirildiğinde Hitit tıbbı bilgi–iktidar ilişkisi bağlamında da analiz edilebilir. Tedavi bilgisinin belirli uzman gruplarının kontrolünde olması ritüel uzmanlarını yalnızca teknik değil aynı zamanda sembolik otorite figürleri haline getirmiştir. Bu durum tedavi sürecinin aynı zamanda otorite üretimiyle ilişkili olduğunu göstermektedir.

Hitit tıbbının modern tıpla karşılaştırılması dikkatli bir yaklaşım gerektirir. Modern tıp hastalıkları biyolojik nedenlerle açıklarken Hitit düşüncesinde hastalık çoğu zaman kozmik düzenin ihlali olarak görülmüştür. Bununla birlikte semptom gözlemleri, reçete sistemleri ve tedavinin sürekliliği gibi unsurlar sistematik gözleme dayalı bir yaklaşımın varlığını göstermektedir. Ritüellerin dramatik yapısı modern plasebo mekanizmalarıyla karşılaştırılabilecek psikolojik etkiler yaratmış olabilir.

Hitit tıbbi metinleri yalnızca tedavi uygulamalarını değil, antik Anadolu'nun düşünce sistemini anlamak açısından temel veriler sunmaktadır. Hitit tıbbı yalnızca sağlık üretmez; aynı zamanda düzen, anlam ve otorite üretir. Bu nedenle Hitit tıbbı yalnızca bir sağlık sistemi değil, aynı zamanda bir düşünce sistemi olarak değerlendirilmelidir.

Antik Yakın Doğu'da tıp gelenekleri incelendiğinde Hitit, Mezopotamya ve Mısır sistemlerinin hem belirgin benzerlikler hem de önemli farklılıklar sergilediği görülmektedir. Bu üç kültürde hastalık yalnızca biyolojik bir durum olarak değil, çoğu zaman kozmik, ahlaki ve dini düzenle ilişkili bir bozulma olarak anlaşılmıştır. Bununla birlikte her bir gelenek hastalığı açıklama, teşhis etme ve tedavi etme konusunda kendine özgü epistemolojik yaklaşımlar geliştirmiştir.

Mezopotamya tıbbı sistematik teşhis literatürüyle dikkat çeker. Özellikle diagnostik metinlerde hastalık belirtileri ayrıntılı biçimde sınıflandırılmış ve bunların olası nedenleri açıklanmıştır. Mezopotamya'da asû olarak bilinen hekimler pratik tedavi yöntemlerini uygularken, āšipu olarak adlandırılan büyü uzmanları ritüel uygulamaları yürütmekteydi. Bu iş bölümü hastalıkların hem doğal hem de doğüstü nedenlerle açıklanabileceği yönündeki düşüncüyü yansıtır. Hitit tıbbında da benzer bir yapı görülmekle birlikte, metinlerde bu iş bölümünün daha az kurumsallaşmış olduğu anlaşılmaktadır. Hitit terapötik metinlerinde teşhis çoğu zaman ritüel bağlam içinde sunulmakta, Mezopotamya'daki gibi bağımsız bir diagnostik literatür nadiren görülmektedir.¹⁶

Mısır tıbbı ise farmakolojik ve cerrahi uygulamaların görece daha belirgin olduğu bir sistemdir. Mısır tıp papiruslarında bitkisel ilaçlar, merhemler ve çeşitli reçeteler ayrıntılı biçimde verilmiştir. Ayrıca travmatik yaralanmalar ve cerrahi müdahaleler konusunda Mısır metinlerinin daha gelişmiş olduğu bilinmektedir. Buna karşılık büyüsel sözler ve ritüeller Mısır tıbbında da önemli bir yer tutar. Bu durum antik dünyada tıp ile ritüelin birbirinden ayrılmadığını gösterir. Hitit tıbbı ise bu iki gelenek arasında bir konumda yer alır:

¹⁵ Hutter 2003, 95-108.

¹⁶ Majno 1991, 55 vd.

Mezopotamya'daki ritüel yoğunluk ile Mısır'daki farmakolojik çeşitlilik arasında dengeli bir yapı sergiler.¹⁷

Hastalığın kavramsallaştırılması açısından üç gelenek arasında önemli paralellikler bulunmaktadır. Mezopotamya'da hastalık çoğu zaman tanrıların gazabı, büyüsel saldırılar veya kötü ruhlarla ilişkilendirilmiştir. Mısır'da ise hastalık bazen tanrısal müdahale olarak görülse de daha sık olarak bedensel dengesizliklerle açıklanmıştır. Hitit dünyasında hastalık ise çoğu zaman kozmik düzenin ihlaliyle ilişkilendirilmiştir. Bu nedenle Hitit tedavi pratikleri yalnızca bedeni değil, aynı zamanda düzeni yeniden kurmaya yönelik bir müdahale olarak şekillenmiştir.¹⁸

Tedavi yöntemleri karşılaştırıldığında üç gelenekte de ritüel, farmakolojik ve sembolik uygulamaların birlikte kullanıldığı görülür. Mezopotamya ritüellerinde hastalığın bir nesneye aktarılması ve uzaklaştırılması yaygın bir uygulamadır. Benzer uygulamalar Hitit ritüellerinde de görülmektedir. Mısır'da ise büyüsel sözler ve ilaçların birlikte kullanılması dikkat çekicidir. Bu paralellikler antik Yakın Doğu'da terapötik düşüncenin ortak sembolik temellere dayandığını göstermektedir.

Bilginin aktarımı açısından da önemli benzerlikler bulunmaktadır. Mezopotamya ve Hitit arşivlerinde çivi yazılı tabletler aracılığıyla bilgi kurumsallaşmış biçimde aktarılmıştır. Mısır'da ise papirüs geleneği bu rolü üstlenmiştir. Bununla birlikte Hitit arşivlerinde Akadca metinlerin bulunması Mezopotamya ile güçlü bir bilgi alışverişine işaret etmektedir. Bu durum Hitit tıbbının yalnızca yerel değil, aynı zamanda uluslararası bir entelektüel ağ içinde geliştiğini göstermektedir.¹⁹

Kuramsal açıdan değerlendirildiğinde üç gelenek de hastalık karşısında benzer işlevler üstlenmiştir. Bu sistemler yalnızca tedavi üretmemiş, aynı zamanda belirsizlikle başa çıkma, toplumsal düzeni koruma ve otoriteyi yeniden üretme işlevi görmüştür. Ancak Hitit tıbbı özellikle düzen kavramını merkeze alması bakımından özgün bir konumda yer almaktadır. Bu nedenle Hitit terapötik metinleri yalnızca karşılaştırmalı tıp tarihi açısından değil, antik dünyada düzen, iktidar ve bilgi ilişkilerini anlamak açısından da önemli bir kaynak niteliğindedir.²⁰

Hitit, Mezopotamya ve Mısır tıbbı arasında güçlü paralellikler bulunmakla birlikte, her üç sistem de kendi kültürel bağlamları içinde özgün yapılar geliştirmiştir. Mezopotamya teşhis ve ritüel sistematiğiyle, Mısır farmakolojik çeşitliliğiyle, Hitit ise ritüel ve düzen merkezli yaklaşımıyla öne çıkar. Bu nedenle Hitit tıbbı antik Yakın Doğu tıp gelenekleri içinde ara bir konumda yer alan, ancak düşünsel özgünlüğü yüksek bir sistem olarak değerlendirilmelidir.

Bu çalışma, Hitit tıbbi metinlerini yalnızca tarihsel bir tedavi repertuarı olarak değil, bilgi, ritüel ve düzen arasındaki ilişkinin kurucu unsurlarından biri olarak değerlendirmeyi önermektedir. Hitit dünyasında hastalık biyolojik bir arıza olarak değil, düzenin ihlali olarak kavranmıştır. Bu nedenle tedavi pratikleri yalnızca iyileştirme amacı taşımaz; aynı zamanda düzenin yeniden tesisine yönelik sembolik ve siyasal müdahaleler olarak işlev görür. Bu perspektiften bakıldığında Hitit tıbbı, antik Yakın Doğu'da bilginin nasıl üretildiği, meşrulaştırıldığı ve dolaşıma sokulduğu sorularını tartışmak için ayrıcalıklı bir analitik alan sunmaktadır.

Foucault'nun bilgi-iktidar ilişkisine dair kuramsal yaklaşımı Hitit terapötik metinlerini anlamak açısından özellikle verimlidir. Hitit dünyasında tedavi bilgisinin belirli uzman grupların elinde toplanmış olması, bu bilginin yalnızca epistemik değil aynı zamanda siyasal

¹⁷ Assmann 2001, 45 vd.

¹⁸ Gurney 1990, 135.

¹⁹ Beckman 2011, 101 vd.; Stol 1993, 67.

²⁰ Nutton 2004, 21.

bir karakter taşıdığını göstermektedir. Ritüel uzmanları yalnızca teknik uygulayıcılar değil, aynı zamanda düzeni yeniden kuran ve otoriteyi temsil eden figürlerdir. Bu bağlamda terapötik pratikler yalnızca bedeni iyileştirmez; aynı zamanda iktidar ilişkilerini yeniden üretir. Foucault'nun disiplin ve söylem kavramları çerçevesinde değerlendirildiğinde Hitit tıbbı, bedenin yalnızca tedavi edildiği değil, aynı zamanda anlamlandırıldığı ve düzenlendiği bir alan olarak ortaya çıkmaktadır.²¹

Victor Turner'ın ritüel teorisi Hitit terapötik pratiklerinin performatif yapısını anlamak açısından tamamlayıcı bir perspektif sunar²². Turner'ın liminalite kavramı bağlamında Hitit ritüelleri hastayı geçiş durumuna sokan ve onu yeniden düzenlenmiş bir sosyal konuma yerleştiren süreçler olarak okunabilir. Ritüel sırasında gerçekleştirilen sembolik eylemler yalnızca temsil edici değil, dönüştürücü bir işlev taşır. Hastalığın bir nesneye aktarılması veya ritüel yoluyla uzaklaştırılması gibi uygulamalar yalnızca dramatizasyon değil, gerçek bir dönüşüm sürecinin parçası olarak anlaşılmalıdır. Bu nedenle Hitit tıbbında ritüel yalnızca tedavi değil, aynı zamanda yeniden toplumsallaştırma mekanizmasıdır.

Assmann'ın kültürel hafıza kuramı ise Hitit tıbbi metinlerinin yazılı gelenek içindeki rolünü açıklamada önemli bir araçtır²³. Bu metinler yalnızca terapötik talimatlar değil, aynı zamanda normatif ve kurucu belgeler olarak işlev görmektedir. Ritüellerin yazılı biçimde korunması belirli pratiklerin standartlaşmasını ve sürekliliğini sağlamıştır. Bu bağlamda Hitit tıbbi metinleri yalnızca pratik bilgi değil, kolektif hafızanın taşıyıcılarıdır. Assmann'ın çerçevesinde değerlendirildiğinde bu metinler toplumsal düzenin sürekliliğini sağlayan sembolik altyapının önemli bir parçası olarak anlaşılmalıdır.

Bu üç kuramsal perspektif birlikte ele alındığında Hitit tıbbı yalnızca terapötik bir sistem değil, aynı zamanda anlam üretimi ve düzen üretimi mekanizması olarak görünür hale gelmektedir. Hastalık ritüelleri yalnızca bireysel iyileşmeyi hedeflemez; aynı zamanda toplumsal belirsizliği yönetir, kozmik düzeni yeniden kurar ve otoriteyi meşrulaştırır. Bu nedenle Hitit tıbbı antik dünyada bedenin yalnızca biyolojik değil, aynı zamanda politik ve sembolik bir alan olarak nasıl kavrandığını gösteren güçlü bir örnek sunmaktadır.

Hitit tıbbının bu kuramsal çerçevede değerlendirilmesi modern tıp tarihine dair bazı yerleşik kabulleri de yeniden düşünmeyi gerektirir. Modern anlatılar tıbbın tarihini çoğu zaman büyüsel uygulamalardan rasyonel bilime doğru doğrusal bir gelişim süreci olarak sunar. Oysa Hitit tıbbı gibi örnekler farklı bilgi sistemlerinin tarihsel çeşitliliğini ve eşzamanlılığını ortaya koymaktadır. Bu nedenle Hitit tıbbını modern bilimin erken bir aşaması olarak değil, alternatif bir epistemolojik yapı olarak değerlendirmek daha verimli olacaktır.²⁴

Hitit tıbbi metinleri yalnızca antik bir sağlık sistemini değil, antik Anadolu'nun düşünce dünyasını anlamak açısından kurucu bir analitik alan sunmaktadır. Bu metinler hastalık, beden ve düzen arasındaki ilişkinin nasıl kavramsallaştırıldığını gösteren kapsamlı bir düşünsel sistem ortaya koymaktadır. Dolayısıyla Hitit tıbbı yalnızca tedavi değil, düzen üretimi olarak anlaşılmalıdır. Bu nedenle Hitit tıbbi metinleri antik Yakın Doğu'nun entelektüel tarihini anlamak açısından yalnızca tamamlayıcı değil, kurucu kaynaklar arasında yer almaktadır.

Dolayısıyla Hitit tıbbı yalnızca bir sağlık sistemi değil, aynı zamanda anlam, düzen ve iktidar üretim mekanizmasıdır. Assmann'ın kültürel hafıza kuramı çerçevesinde değerlendirildiğinde tıbbi metinler yalnızca terapötik bilgi değil, toplumsal sürekliliği sağlayan normatif belgeler olarak işlev görmektedir. Bu bağlamda Hitit terapötik metinleri antik Yakın

²¹ Foucault 2002, 74.

²² Turner 1969, 51.

²³ Assmann 2011, 102.

²⁴ Bryce 2002, 96.

Doğu'da bilginin üretimi, dolaşımı ve meşruiyetinin anlaşılması için ayrıcalıklı bir analitik alan sunar. Son kertede Hitit tıbbı, antik dünyada tedavinin yalnızca iyileştirme değil, düzen üretimi olarak işlediğini gösteren en güçlü tarihsel örneklerden biri olarak değerlendirilmelidir.

3. Sonuç

Bu çalışma göstermektedir ki Hitit tıbbi metinleri yalnızca terapötik uygulamaların kaydı değil, beden, bilgi ve iktidar arasındaki ilişkinin kurucu düzeyde işlendiği bir söylem alanıdır. Hitit dünyasında hastalık biyolojik bir arıza olarak değil, düzenin ihlali olarak kavranmış; tedavi ise yalnızca iyileştirme değil, bedeni söylemsel olarak yeniden kurma pratiği olarak işlev görmüştür. Foucaultcu bir perspektiften bakıldığında Hitit terapötik metinleri, bedeni tanımlayan, sınıflandıran ve düzenleyen bir bilgi rejiminin parçası olarak okunmalıdır. Bu bağlamda ritüel ve farmakolojik uygulamalar yalnızca teknik müdahaleler değil, aynı zamanda bedeni disipline eden ve normatif çerçeve içine yerleştiren iktidar pratikleridir. Dolayısıyla Hitit tıbbı, antik Yakın Doğu'da bedenin yalnızca tedavi edilen değil, aynı zamanda yönetilen ve anlamlandırılan bir alan olduğunu gösterir.

Bu nedenle Hitit tıbbı yalnızca bir sağlık sistemi değil, söylemsel bir düzen üretim mekanizmasıdır. Terapötik metinler Assmann'ın kültürel hafıza çerçevesinde değerlendirildiğinde yalnızca pratik bilgi değil, toplumsal düzenin sürekliliğini sağlayan normatif belgeler olarak işlev görmektedir. Foucault'nun bilgi-iktidar yaklaşımıyla birlikte düşünüldüğünde Hitit terapötik pratikleri, hastalığı tanımlayan ve çözen araçlar olmanın ötesinde, düzeni yeniden kuran ve meşrulaştıran söylemsel stratejiler olarak anlaşılmalıdır. Son kertede Hitit tıbbi metinleri, antik dünyada tedavinin yalnızca iyileştirme değil, beden ve düzen üzerinde kurulan iktidarın üretimi olarak işlediğini gösteren en güçlü tarihsel örneklerden biri olarak değerlendirilmelidir.

Çıkar Çatışması / Conflicts of Interest: Yazar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan eder. / The author declares no conflict of interest.

Üretken Yapay Zekâ (ÜYZ) Kullanım Beyanı/Generative Artificial Intelligence (GAI) Use Statement: Üretken Yapay Zekâ (ÜYZ) Kullanım Beyanı: Yazar, bu makalenin hazırlanması, yazımı, düzenlenmesi, görsellerinin oluşturulması veya verilerinin analiz edilmesi dâhil olmak üzere hiçbir aşamasında üretken yapay zekâ (ÜYZ) veya yapay zekâ destekli teknolojiler kullanmadığını beyan eder. / The author declares that no generative artificial intelligence (AI) or AI-assisted technologies were used at any stage of the preparation of this manuscript, including its writing, editing, image generation, or data analysis.

Kaynakça

- Aydın, M. – Katircioğlu, S. F. (2023). Hitit tıp metinlerinde geçen bir hastalık üzerine. *Archivum Anatolicum-Anadolu Araştırmaları*, (17)2, 247–257.
- Assmann, J. (2001). *The search for god in ancient Egypt*. Ithaca: Cornell University Press.
- Assmann, J. (2011). *Cultural memory and early civilization*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Beckman, G. (1999). *Hittite mythology*. Atlanta: Scholars Press.
- Beckman, G. (2011). *Texts from the Hittite Kingdom*. Atlanta: Society of Biblical Literature.
- Bottéro, J. (2001). *Religion in ancient Mesopotamia*. Chicago: University of Chicago Press.
- Bryce, T. (2002). *Life and society in the Hittite world*. Oxford: Oxford University Press.

- Bryce, T. (2005). *The Kingdom of the Hittites*. Oxford: Oxford University Press.
- Collins, B. J. (2002). Magic in Hittite ritual. *Near Eastern Archaeology*, 65, 224–232.
- Collins, B. J. (2007). *The Hittites and their world*. Atlanta: Society of Biblical Literature.
- Foucault, M. (2002). *The archaeology of knowledge*, (trans. A. M. Sheridan Smith), London: Routledge.
- Gerçek, S. – Perçin Gerçek, P. (2024). Ortaköy - Şapinuva kalıplarında betimlenen karışık varlık figürleri. *Şapinuva'ya Adanmış Hayatlar: Aygül Süel ve Mustafa Süel Anı Kitabı* (ed. Esmâ Reyhan, Leyla Murat Karakurt, Tülin Cengiz), 117-134, Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları.
- Gurney, O. R. (1990). *The Hittites*. London: Penguin.
- Hoffner, H. A. (1998). *Hittite myths*. Atlanta: Scholars Press.
- Haas, V. (1994). *Geschichte der hethitischen religion*. Leiden: Brill.
- Hutter, M. (2003). Disease and healing in Hittite Anatolia. *Altorientalische Forschungen*, 30, 95–108.
- Katırcıoğlu, S. F. - Aydın, M. - Tiro, A. O. (2025). Hitit Tıp Metinlerinde Hemolakriya. *Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi*, 15(2), 491–495.
- Laroche, E. (1971). *Catalogue des textes Hittites (CTH)*. Paris.
- Majno, G. (1991). *The healing hand: Man and wound in the Ancient World*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Murat, L. – Katırcıoğlu, S. F. (2008). Hititlerde tıp. *Bilim ve Ütopya Aylık Bilim, Kültür ve Politika Dergisi*, 170, 52–59.
- Nutton, V. (2004). *Ancient medicine*. London: Routledge.
- Stol, M. (1993). *Epilepsy in Babylonia*. Groningen: Styx.
- Turner, V. (1969). *The ritual process: Structure and anti-structure*. Chicago: Aldine.